

**РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ
ФЛОРИСТИЧНИХ
І ФАУНІСТИЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «ЧЕРЕМОСЬКИЙ»
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «ХОТИНСЬКИЙ»

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
КАФЕДРА БОТАНІКИ, ЛІСОВОГО І САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

БУКОВИНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ПРИРОДОДОСЛІДНИКІВ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА
ОХОРОНИ ПРИРОДИ

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ФЛОРИСТИЧНИХ І ФАУНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

МАТЕРІАЛИ ЧЕТВЕРТОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

28–29 квітня 2017 року

смт Путила, Чернівецька область, УКРАЇНА

Наукові редактори

кандидат біологічних наук **І. В. Скільський,**
А. В. Юзик

Чернівці
«Друк Арт»
2017

5. Кузьмішина І. І., Коцун Л. О., Войтюк В. П., Фурс Т. В., Бубало О. В. Географічний аналіз адвентивних видів рослин Національного природного парку «Прип'ять-Стохід» (Волинська область) // Наук. вісн. ВНУ ім. Лесі Українки. Біол. науки. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – № 2 (227). – С. 12–17.
6. Любінська Л. Г. Інвазійні види рослин національного парку «Подільські Товтри» // Синантропізація рослинного покриву України. Тези наук. допов. (м. Переяслав-Хмельницький, 27–28 вересня 2012 року). – К. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 54–55.
7. Протопопова В. В., Мосякін С. Л., Шевера М. В. Фітоінвазії в Україні як загроза біорізноманіттю: сучасний стан і завдання на майбутнє. – К.: Інститут ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, 2002. – 31 с.
8. Протопопова В. В., Шевера М. В., Мосякін С. Л., Соломаха В. А., Соломаха Т. Д., Васильєва Т. В., Петрик С. П. Інвазійні види у флорі Північного Причорномор'я. – К.: Фітосоціоцентр, 2009. – 56 с.
9. Шаповал В. В., Дрозд С. В. Судинні рослини з високою інвазійною спроможністю в агроценозах біосферного заповідника «Асканія Нова» // Синантропізація рослинного покриву України. Тези наук. допов. (м. Переяслав-Хмельницький, 27–28 вересня 2012 року). – К. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 87–88.

ВИВЧЕННЯ РІДКІСНИХ ВИДІВ КОМАХ НА ОБ'ЄКТАХ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

С. В. Влащенко¹, І. А. Воронцова²

¹Національний природний парк «Гомільшанські ліси», УКРАЇНА
vlascheko@rambler.ru

²Харківська гуманітарно-педагогічна академія, УКРАЇНА
iri-voroncova@yandex.ru

Без контролю за станом і змінами природного середовища неможливе не тільки вирішення екологічних проблем, але і проведення заходів по охороні цінних у науковому та практичному відношенні видів рослин і тварин.

Першою і головною умовою розробки й обґрунтування заходів, спрямованих на захист рослин і тварин, є повне та комплексне обстеження об'єктів охорони, наукової інвентаризації та класифікації видів, які знаходяться під загрозою знищення [1].

Серед усіх тварин комахи є найбільшим по чисельності та різноманіттю класом, який займає 4/5 від усього списку видів тварин. Але велика кількість видів і невеликі розміри робить комах дуже вразливою групою. Із 542 видів тварин, які занесені до третього видання Червоної книги України [2], комахи складають 226 видів, тобто 42 %.

Вивчення червонокнижних видів пов'язане, перш за все, зі знахідками їх на тій чи іншій території. Відбувається це здебільшого спонтанно і випадково. Дещо краще вивчення цих видів проводиться на територіях природно-заповідного фонду – в заповідниках і національних природних парках, де створені наукові відділи, співробітники яких ведуть постійні дослідження та моніторинг.

Але для отримання достовірної інформації про видовий склад рідкісних тварин дослідження повинні вестися цілеспрямовано. Нами були розроблені нові підходи до вивчення рідкісних видів комах, які базуються не на випадкових знахідках тих чи інших видів, а на цілеспрямованому їх пошуку. Для цього проводиться ретельна підготовка, яка включає в себе: 1) складання списку видів, які можуть зустрічатися на території, де плануються дослідження; 2) місця перебування; 3) фенологія виду; 4) таксономічна належність та видові ознаки; 5) особливості біології виду.

Складання списку видів, які можуть зустрічатися на території, де плануються дослідження. Дуже важливо знати, які види можуть бути виявлені на тій чи іншій території. Першу

інформацію можливо отримати з Червоної книги, де є данні про ареал виду та його поширення в Україні де надана і картографічна інформація із вказівкою місць знахідок. Для розширення інформації слід переглянути статті відносно того чи іншого виду. Увагу також слід звернути на повідомлення про знахідки видів на цій або сусідній території в минулі роки.

Місця перебування. Визначення місць можливого існування рідкісних видів – це дуже важливе завдання, від якого в значній мірі залежить успіх справи. Неможливо знайти вид у місцях, які не відповідають його екологічним вимогам. Необхідно дуже ретельно опрацювати літературні джерела для збору такої інформації. Це кропітка, проте дуже важлива підготовча робота. Окрім загальних характеристик, таких як «степова зона», або «лісостепова», потрібно з'ясувати приуроченість виду до визначеного ландшафту. Наприклад, молодий розріджений дубовий ліс і так далі.

Фенологія виду. Не менш важливими є фенологічні данні. Разом з інформацією про місце існування виду, фенологічна інформація дозволяє проводити пошук тварин у необхідному місці у відповідний час. Це дає можливість створити максимальні умови для знаходження того чи іншого виду і зробити більш достовірні висновки про його наявність або відсутність на території, де проводяться дослідження.

Виявлення рідкісних видів комах відбувається здебільшого за знахідками імаго, тому фенологічні данні орієнтують на строки появи саме дорослих особин. Проте, при достатньому досвіді, можна орієнтуватися на інші фази розвитку комах. Так прямокрилі й інші комахи, які мають не повний цикл розвитку, можна досліджувати у фазі личинки. Таким чином, необхідно враховувати строки їх появи та морфологічні відмінності.

Таксономічна належність та видові ознаки. Види комах, які занесені до Червоної книги України, належать до 14 рядів. Визначення деяких видів не складає великих труднощів тому, що вони мають достатньо характерні індивідуальні ознаки, притаманні тільки їм (наприклад, *Catocala fraxini* (Linnaeus, 1758), *Acherontia atropos* (Linnaeus, 1758)). Проте багато видів потребують детального дослідження для правильного визначення видової належності.

На підготовчому етапі доцільно створити електронні версії визначників, які складаються з вибраної з різних джерел інформації (атласів і визначників). В електронній версії розміщується декілька малюнків або фотографій виду, які відображають його в різних позах. Такі відображення краще сканувати з атласу або інших визначників з якісними зображеннями. Крім того розміщують визначальні таблиці. Велику допомогу у створенні електронної версії надає Інтернет-ресурс, де можливо знайти не тільки типовий вигляд виду, але й різні відхилення в кольорі та малюнку крил (у метеликів). Перенесені на ноутбук або планшет електронні визначники стають незамінними помічниками в польових дослідженнях, значно полегшуючи роботу науковців.

У створенні електронних визначників особливу увагу слід приділити близьким видам, які можуть мати подібні елементи в зовнішньому вигляді. Для цього потрібно виділити відмінності, на які необхідно звертати увагу при визначенні.

Визначення комах простіше проводити по імаго і Червоні книги орієнтовані саме на них, проте деякі види можливо визначати у фазі личинки. У першу чергу це стосується метеликів, гусінь яких має досить індивідуальні риси за якими можливо її ідентифікувати. Для повного підтвердження видової приналежності можливе застосування польових садків у яких гусінь продовжує годуватися під марлевим пологом.

Особливості біології виду. Не можливо обійти ще один фактор, який може стати для окремих видів дуже важливим. Багато комах мають особливості, які при виконанні названих вище пунктів все ж таки залишаються поза увагою. Мова йде про добову активність видів. Звичайно, нічних метеликів краще спостерігати вночі, а денних вдень. Проте є багато винятків, які можуть звести дослідження нанівець. Так, наприклад, *Hemaris tityus* (Linnaeus, 1758), самці *Aglia tau* (Linnaeus, 1758) й інші активні вдень. Активність метеликів *Marumba quercus* (Denis et Schiffermüller, 1775) – у сутінках та наприкінці ночі. Всі ці особливості видів необхідно з'ясувати і враховувати при проведенні досліджень.

Після того, як виконана відповідна підготовка, складається план досліджень, який включає наступну інформацію: на якій території, в який календарний час і які види будуть досліджуватися. Правильно розрахований план досліджень дозволяє поєднати пошук видів, ареали та фенологічні особливості яких співпадають. Це дозволяє суттєво зекономити час і витрати. Важливо також визначитися яким способом ці види будуть здобуватися.

Враховуючи особливу цінність рідкісних видів, необхідно, перш за все, застосувати методи, які дозволяють мінімізувати ту шкоду, яку може нанести проведене дослідження. Якщо види дозволяють визначити їх без вилучення із природного середовища, то треба застосовувати саме цей засіб. При цьому доцільно використовувати фотоапарат. Отримані знімки дозволять у лабораторних умовах краще роздивитися об'єкт. Для цього необхідно робити декілька знімків з різних боків для найкращої передачі всіх нюансів будови тіла та забарвлення. Легко фотографувати, а потім визначити перетинчастокрилих, особливо джмелів. Деякі види необхідно піймати, а вже потім фотографувати та відпустити у природне середовище. Лише у крайньому випадку вид вилучається. У будь-якому разі для вивчення рідкісних видів (крім фотографування їх у природному середовищі) необхідно отримати дозвіл відповідно до існуючого законодавства.

Запропонований підхід до вивчення рідкісних видів комах був апробований на базі Національного природного парку «Гомільшанські ліси». У 2014 р. були проведені пошуки великого дубового вусача (*Cerambyx cerdo* Linnaeus, 1758), який раніше зустрічався на цій території, але вже кілька десятиліть вважався зниклим. Були обстежені дерева дуба, які підходили за характеристиками до тих, яким віддає перевагу вусач. За ознаками, які вказували на присутність у деревині личинок цього виду, були виявлені та закартографовані ці дерева. Знаючи, що жуки живляться соком, який витікає з дерев, були обстежені й такі дерева. У результаті проведених робіт був виявлений екземпляр великого дубового вусача, який разом з імаго жука-олена (*Lucanus cervus* Linnaeus, 1758) живився соком (знахідка С. Вітера). Жук був сфотографований.

Таким чином, розроблені й запропоновані підходи до вивчення місць існування рідкісних видів дали дуже позитивні результати. З їх допомогою можливе більш детальніше обстежувати території, виявляти рідкісні види комах, тим самим сприяючи їх охороні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Редкие и исчезающие растения и животные Украины (справ.) / Ред. К. М. Сытник. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
2. Червона книга України. Тваринний світ / Ред. І. А. Акімов. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 624 с.

ДО ЕКОЛОГІЇ ГОРИХВІСТКИ ЗВИЧАЙНОЇ (*PHOENICURUS PHOENICURUS* (L.)) В ГЕТЬМАНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ

Д. І. Юзик¹, А. Б. Чаплигіна²

¹Національний природний парк «Черемоський», УКРАЇНА

muscicapa@ukr.net

²Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, УКРАЇНА

iturdus@ukr.net

У лісостеповій частині Сумської області горихвістка звичайна (*Phoenicurus phoenicurus* (L.)) – малочисельний спорадично гніздовий вид, двічі мігруючий, навесні та восени [7]. Протягом 60-х–90-х рр. XX ст. лише двічі відмічена в діброві с. Вакалівщина у штучній гніздівлі [3]. У